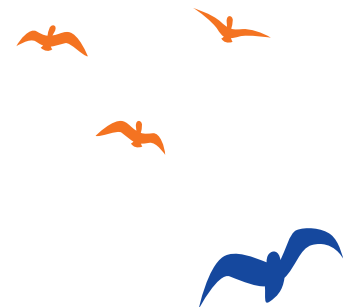

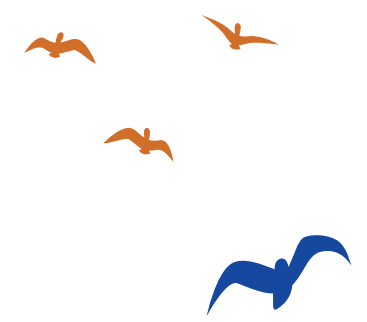
**OBEĆAVAJUĆE
PRAKSE
U ZAŠTITI
ŽRTAVA
TRGOVINE
LJUDIMA
ZA VREME
KOVID
PANDEMIJE**

UDRUŽENJE GRAĐANA ZA SOBNU PROTIV TRGOVINE
LJUDIMA I VIŠI OBLASTI NAŠE I MOĆI ŽELJE

**PROMISING
PRACTICES
IN PROTECTING
VICTIMS
OF HUMAN
TRAFFICKING
DURING THE
COVID-19
PANDEMIC**

OBEĆAVAJUĆE PRAKSE U ZAŠTITI ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA ZA VREME KOVID PANDEMIJE

Autorke:

Jelena Hrnjak

Andrijana Radoičić Nedeljković

© 2022

Izdavač:

**Udruženje građana za borbu protiv
trgovine ljudima i svih oblika nasilja
nad ženama – ATINA**

Beograd, Šajkaška 27
www.atina.org.rs
office@atina.org.rs
+381 61 63 84 071

Autorke

Jelena Hrnjak,
Andrijana Radoičić Nedeljković

Lektura i korektura

Jevrem Živanović

Prelom, grafički dizajn i korica

Kaligram

Tiraž: 100

Štampa

Standard 2, Beograd

ISBN-978-86-917209-9-5

Sadržaj

Predgovor	5
Za vreme kovid pandemije doneta jedna od najvećih presuda za trgovinu ljudima u Srbiji	6
Žrtve su ljudi, a ne dokazi	7
Iskrena saradnja kao ključ	8
Kad javnost presudi	9
Devojke i žene sa iskustvom trgovine ljudima dale doprinos u osvetljavanju problema nasilja	11
Nova realnost: trećina žrtava trgovine ljudima vrbovana preko interneta	12
Digitalni zapis ostaje zauvek	13
Društvo „krivi ženu“	14
Onlajn savetovanje sa žrtvama trgovine ljudima u vreme kovid pandemije	16
Sličnosti dešavanja tokom pandemije sa situacijom trgovine ljudima	17
Kako smo premostile digitalni jaz?	18
Pisma žena migrantkinja i izbeglica iz izolacije	22
Početak pandemije – život u izolaciji	23
Izolacija u izolaciji	24
Planiranje budućnosti	25

Odgovor organizacije „Atina“ na krizu izazvanu kovid pandemijom 27

Kad se pandemija smiri, tek će nastupiti problemi za žrtve nasilja	28
Izazovi u pružanju usluga žrtvama tokom pandemije	29
Sedam puta više poziva i pune sigurne kuće	30
Žensko socijalno preduzetništvo je pravi recept za prevazilaženje posledica ove ali i svih drugih kriza	31
Novi rizici i porast onlajn seksualne eksploatacije	32

Predgovor

Kovid pandemija pokazala je da život jedne devojke i žene, žrtve nasilja, po mnogo čemu podseća na permanentnu vanrednu situaciju. Mnoge od devojaka i žena sa ovim iskustvom, naročito žrtve trgovine ljudima, bile su i pre krize izazvane koronom socijalno izolovane. Sve one brige koje su ostali građani i građanke imali u kovidu, a koje su se odnosile na to da li će imati dovoljno hrane, posla, slobode, za žrtve trgovine ljudima su se nažalost i obistinile. Iskustvo organizacije "Atina" iz proteklog perioda pokazuje da je kovid pandemija ogolila mnoge druge probleme u našem društvu koje su se negativno odrazile i na žrtve trgovine ljudima, kojima inače manjka podrške da idu kroz život.

Jedan od projekata koji smo u to vreme sprovodile "Podrška inicijativama organizacija civilnog društva da pomognu i zaštite žrtve trgovine ljudima tokom COVID-19 pandemije", a koji je podržao Savet Evrope, inspirisao nas je da na papir stavimo sve ono što smo živeli upravo tih dana. U ovoj publikaciji želele smo da pokažemo snagu žena i devojčica žrtava trgovine ljudima, koja je nadjačala sve uprkos nedaćama koje su ih zadesile. Zbog toga smo odlučile da ovom prilikom prikažemo obećavajuće prakse u pandemiji, na koje smo jako ponosne i iza kojih stoji dugotrajan, strpljiv i marljiv rad.

Želimo ovom prilikom i da se zahvalimo svim devojkama i ženama koje su podelile svoja dragocena iskustva sa nama. Takođe, veliko hvala kolegicama Oliveri Sekulić Šošdean i Tanji Dobrić Brankov na posvećenosti i trudu koji svakodnevno ulažu u svoj rad.

Tim organizacije "Atina"

Za vreme kovid pandemije doneta jedna od najvećih presuda za trgovinu ljudima u Srbiji

Profesionalci i profesionalke iz pravosuđa bili su, kao i svi ostali građani, pogođeni kovid krizom u svom svakodnevnom radu. Mnogi od njih svoje redovne poslove nisu mogli da obavljaju na jednak način kao pre pandemije, pa suđenja u nekim fazama nisu čak ni održavana. S druge strane, postojali su prioriteti koji, bez obzira na proglašeno vanredno stanje i zabranu kretanja, nisu smeli da budu zanemareni. Pritvorski predmeti su se odvijali uprkos pandemiji, a takav je slučaj i s predmetima za trgovinu ljudima, to jest sa suđenjima u kojima su žrtve trgovine ljudima morale da se pojavljuju kao svedokinje-oštećene. Poznato je da suočavanja u sudnici ugrožavaju oporavak žrtava trgovine ljudima, najviše zbog ponovnog preživljavanja traume. Naročito kada se radi o deci. U jednom ovakvom pritvorskom predmetu, u kojem je žrtva trgovine ljudima bila maloletna, istraga je završena za dva meseca, dok je suđenje imalo ukupno tri ročišta. Sve je rezultirao zatvorskom kaznom u trajanju od 20 godina – jednom od najvećih presuda za trgovinu ljudima u Srbiji. Sa zamenicom višeg javnog tužioca u Pančevu Oliverom Sekulić Šošdean, koja je ovaj predmet vodila, razgovarali smo nakon donošenja drugostepene odluke Apelacionog suda u Beogradu u ovom slučaju, o načinu i uslovima u kojima je on vođen, odnosno o tome kako je kovid pandemija uticala na čitav proces. Cilj ovog razgovora bio je da pred javnost iznesemo sve naučeno iz tog postupka i pokušamo da to primenjujemo u daljem radu.

Tužiteljka Sekulić Šošdean navodi da je, baš u danu kada je bila dežurna u jeku pandemije i vanrednog stanja, dobila ovaj, možda najveći i najvažniji predmet trgovine ljudima u svojoj karijeri i da veruje da način na koji je on okončan predstavlja uspeh i dobar primer zajedničkog rada. Za organizaciju „Atina“, ova presuda je takođe od izuzetnog značaja, s obzirom na to da je ovu devojčicu u ranoj fazi prepoznala kao žrtvu trgovine ljudima i uvela je u sistem zaštite.

Presudom Višeg suda u Pančevu, okrivljeni je zbog izvršenja krivičnog dela obljuba zloupotrebom položaja iz člana 181, stav 2. Krivičnog zakonika, i krivičnog dela trgovina ljudima iz člana 388, stav 3. Krivičnog zakonika, osu-

đen na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 20 godina. Nakon žalbe branioca okrivljenog, Apelacioni sud u Beogradu je doneo presudu kojom je ovu žalbu odbio kao neosnovanu i potvrdio prvostepenu presudu. U odluci Apelacionog suda, u delu koji se tiče krivične sankcije, kaže se da je prvostepeni sud ispravno zaključio da na strani okrivljenog nema olakšavajućih okolnosti, dok je od otežavajućih okolnosti cenio činjenicu koja se odnosi na njegovu raniju osuđivanost, njegovu upornost u vršenju krivičnih dela, pa i njegovu bezobzirnost i bezdušnost u vezi s radnjom izvršenja krivičnog dela, kao i nedostatak kajanja zbog učinjenog. Apelacioni sud dalje navodi da je prvostepeni sud pravilno postupio kada je okrivljenog osudio na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 20 godina, nalazeći da je ova kazna srazmerna težini izvršenih krivičnih dela, društvenoj opasnosti učinjenih dela, te stepenu krivice okrivljenog i okolnostima pod kojima su krivična dela izvršena, i ista je nužna za postizanje svrhe kažnjavanja.

Žrtve su ljudi, a ne dokazi

Svaka kriza nosi povećan rizik od eksploatacije. Kada izbije kriza, svi resursi društva usmeravaju se na njeno savladavanje, a u slučaju kovid pandemije, preovlađujući odgovor bio je, jasno, onaj zdravstveni. U okolnostima krize, neminovno slabi kontrola koju vrše institucije, jer su svi resursi usmereni na rešavanje gorućeg problema, dok se s druge strane oslobađa prostor za delovanje kriminalnih grupa i pojedinaca. Ljudi u kriznim situacijama ostaju bez posla, pojačava se egzistencijalni pritisak i lakše upadaju u zamke kada je u pitanju radna ali i drugi oblici eksploatacije. Zbog mera ograničenja kretanja, u takvim uslovima smanjuje se mogućnost za sticanje koristi, a rizik za žrtve dodatno se povećava.

Rizici kojima je bila izložena, ali i okolnosti u kojima je živela, devojčica žrtva trgovine ljudima u slučaju koji je vodila tužiteljka Sekulić Šošdean, ostavili su na nju jak utisak. Ona podseća da je dugo razmišljala o ovoj devojčici koju je seksualno iskoristio otac, koji ju je kasnije i seksualno eksploatisao, i snimke seksualnog odnosa sa ćerkom distribuirao na mreži „Fejsbuk“. „Devojčica je prethodno pobešla iz doma u kom je bila smeštena. Kako nije imala gde, odlazi kod oca nasilnika, pedofila, kod kojeg nije ni bila svesna da je eksploatisana. Otac je devojčici promenio viđenje stvari, promenio joj je pojam normalnosti. Deca su inače po prirodi stvari ugrožena, ona ni u regularnim uslovima nisu u stanju da se odupru odraslima za mnoge stvari“, zaključuje tužiteljka.

Za vreme trajanja postupka, morale su da se poštuju preventivne mere, a one utiču i na uspostavljanje odnosa poverenja, koje je ionako već poljuljano kod žrtava trgovine ljudima. „Kad je žrtva dolazila da da iskaz, ona je

nosila masku, a ja volim da vidim lice onoga ko mi dolazi kao žrtva. U sklopu tog opšteg odnosa poverenja koji se mora uspostaviti, ja sam od te devojčice tražila da na trenutak skinje masku da bih joj videla lice, jer je važan taj utisak, da to nije osoba koja izgleda fizički zrelije. Pričate s njom kao što biste pričali sa svojim detetom, i to prosto morate da radite na taj način u svakoj situaciji, da uspostavite odnos poverenja, pogotovo kad znate ili ste bar pročitali kroz šta je to dete prošlo." Ako podrška i zaštita žrtvama izostane na početku, kad počnu da im se dešavaju ružne stvari, ona im je kasnije još potrebija, i njihov oporavak je mnogo teži. „Kada u jednom momentu shvatite šta se dešava, i kad pokušate da detetu pomognete, taj put je mnogo duži i teži nego što bi to bilo u nekim drugim uslovima, da je, recimo, ova eksploatacija odmah otkrivena, da ova devojčica nije toliko vremena bila kod oca i toliko dugo indoktrinirana."

Psihološke posledice po ovu devojčicu su razorne. „Ne možete da ne vidite u kojoj meri joj je izmenjena psiha. Tata joj je rekao da je to normalno i to je za nju normalno, ona čak veruje da na taj način traži ljubav. Zaista je strašno koliko se može, a psiholozi su to u postupku i objasnili, uzurpirati jedan mladi um koji je jako sugestibilan. Ona je dete koje je bez bilo kakvog oslonca. Stvarno se nadam da će posle svega ovoga uspeti da nađe neki svoj put, i da će moći da se oporavi. Sad je napunila 18 godina i pred njom je ipak još neko vreme u kojem se na taj oporavak može uticati."

Iskrena saradnja kao ključ

„Trgovina ljudima nije krivično delo koje se ovde dešava svakoga dana; bilo je takvih slučajeva ali ne na ovaj način, imali smo trgovinu uglavnom radi seksualne eksploatacije, ali nije bilo maloletnika. Možda je i vanredno stanje diktiralo da mi to brzo završimo, a i sama situacija je nalagala, jer to dete je trebalo izmestiti iz porodice koja je bila ugrožavajuća za nju", naglašava sagovornica. Kada se ovakav predmet završi brzo, to prema rečima tužiteljke Sekulić Šošdean predstavlja satisfakciju. „Kada jedan ovakav predmet brzo završite, istragu za tri meseca, suđenje na tri ročišta, kad okrivljeni dobije presudu od 20 godina, što je maksimalna kazna po našezakonu, kada se njemu od prvog dana odredi pritvor koji se onda produžava dok ne ode na izdržavanje kazne, kada zbrinete žrtvu, kada vidite da drugi organi koji nisu učestvovali u samom postupku u najvećoj meri pomažu toj devojčici, onda mislim da smo uradili najbolje. Srećna sam što sam iz ovog predmeta mogla dosta toga da naučim, i što je on ulio nadu da sistem funkcioniše. Iako ta osuđujuća presuda ne može da popravi mnogo u kontekstu onoga što je žrtva preživela, može da spreči ubuduće da taj osuđeni ne radi ono što je radio i to može da pruži neku satisfakciju žrtvi. Kada pričamo o tome

koliki je doprinos tužioca i šta može tužilac sem da krivično goni, on može da poveže sve ove činioce (Centar za socijalni rad, Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima, „Atinu“ i druge) koji učestvuju u postupku i koji pružaju podršku žrtvi, da njihov rad i izveštaje prezentuje sudu i to onda dovede do ovakve presude.”

„Za mene, moram to da kažem, bilo je izuzetno edukativno i korisno to što sam se srela sa „Atinom“, na sastanku gde sam se upoznala s njenim radom i time kako funkcioniše sistem podrške žrtvama. Kroz to sam shvatila i šta je krovna organizacija, šta konkretno rade nevladine organizacije, gde je tu Centar za socijalni rad, mada mi je to već donekle i bilo jasno, jer smo s njima već saradivali. Verujem da je taj sastanak, pa i sam moj nastup, i „Atini“ dao neku sigurnost, to što su me videli, što su mogli da pitaju. Ali to i jeste zadatak tužioca, generalno kad se vodi postupak, da upozna žrtvu i da obezbedi njen potpun iskaz već u istrazi. Kad vidite žrtvu koja vam je ubedljiva u tome što priča, imate siguran put ka onome šta je vaš zadatak, da provedete to kroz ceo postupak, da prikupite i druge dokaze, i mi smo taj zadatak zajedno izveli. Meni je bilo lako kad smo u postupak ušli po prijavi „Atine“ koja je već obezbedila snimak, kad sam imala ljude koje sam u istrazi mogla da pozovem telefonom, da zamolim da se obezbede podrška, pristup, staratelj... Imali smo maloletnika iz migrantske populacije, koji je bio svedok u tom postupku, trebalo je obezbediti da i njegov staratelj dođe, i to sve u vreme vanrednog stanja. Međutim, kada postoji dobra volja, ljudi nađu načina, a kad volje nema, onda se traži izgovor. Mi smo našli način!”

Kad javnost presudi

Slučaj ove devojčice nije prvi koji je ogoljen pred javnošću, koja je bila svesna svih detalja. Deluje da zbog pandemije i činjenice da su svi bili više kod kuće, mnogo više i saznali. Iako to nije bio interes javnosti, niti je bilo potrebno da javnost zna, u medijima je otkriven identitet devojčice, kao i detalji onoga što joj se dogodilo. Tužiteljka Sekulić Šošdean ističe da interesovanje javnosti možda jeste prirodno, ljudi iznose svoja mišljenja i u medijima i na društvenim mrežama, međutim nebrojeno puta se utvrdilo da to nema mnogo veze sa onim što se stvarno dešava. „To što tužilac ima u predmetu, ne zna niko osim njega i branioca okrivljenog, pa bez obzira na to što ljudi pokušavaju da dođu do informacija, oni ih ne mogu dobiti pre nego što se one zaista prikupe na valjan način. Posebno u postupku gde je javnost isključena zbog zaštite interesa maloletne oštećene. Upravo u tome leži razlika između percepcije javnosti i onoga što u predmetu stvarno stoji, drugim rečima, vrlo je opasno unapred donositi sud o onome šta se zaista događa.”

Kada se govori o ulozi i delovanju medija, ono u ovakvim slučajevima, kao što smo videli, može da bude izuzetno štetno i opasno po žrtvu. Koliko god se tužioci trudili da zaštite prava žrtve, ako ta prava budu javno prekršena i cela Srbija sazna ko je žrtva, onda, bez obzira na to što se sudski postupak vodio bez prisustva javnosti, ta činjenica nema stvarnu težinu. S tim u vezi, „trebalo bi više raditi na edukaciji, objašnjavati šta etika izlaženja u javnost zaista podrazumeva i uvek se zapitati da li to nekome može da naškodi, da li će nečiji interes time biti povređen“, kaže naša sagovornica.

Imajući na umu pitanje kako dalje štititi prava žrtava i oštećenih unutar pravosuđa, tužiteljka ističe da je obaveze koje su u tom pogledu preuzete potrebno dosledno primenjivati svuda. S tim u vezi, Krivični zakonik propisuje zaštitu posebno osetljivih svedoka, međutim to je samo jedan deo, pošto se zaštita pruža i na mnoge druge načine, kroz sigurne kuće, rad s nevladinim organizacijama, saradnju sa centrima za socijalni rad. Ova zaštita i podrška jednako su važne i kao vid prevencije, da se nasilje ili eksploatacija spreče. Kada dođe do krivičnog postupka, delo se, dakle, već desilo i žrtva je tu, njeno pravo je već povređeno. Međutim, važno je osigurati da njena prava tokom postupka ne budu dodatno povređena. Tužiteljka podvlači važnost mera zaštite žrtve tokom postupka. „Ako postoje profesionalci koji znaju kako da u okviru onog što je dozvoljeno obezbede da žrtva bude zaštićena, ako kao ličnosti imaju afinitet i ako imaju minimum saosećajnosti, oni mogu da pomire profesionalno sa onim ljudskim. Mislim da i sudije sve više uviđaju potrebu da podrže žrtve kako bi se sprečila sekundarna viktimizacija. Tako da su to već mali pomaci, ali mislim da, ako vi volite to što radite, a ovo ne može da radi neko ko ne voli ljude, da ćete onda učiniti sve da podržite žrtvu i učiniti da ona dalje ne pati.“

Devojke i žene sa iskustvom trgovine ljudima dale doprinos u osvetljavanju problema nasilja

Žene i devojčice čine veliku većinu žrtava trgovine ljudima, a najčešće su iskorišćene u svrhu seksualne eksploatacije. Bojazan da bi pandemija mogla podstaći rast sajber trgovine ljudima i drugih oblika zlostavljanja u digitalnom okruženju bila je opravdana, uzimajući u obzir mere ograničenog kretanja koje su uvele mnoge države.

Početkom marta 2021, obelodanjeno je da na aplikaciji „Telegram” postoji nekoliko grupa u kojima desetine hiljada pretežno muškaraca s područja Balkana razmenjuju različite pornografske sadržaje. U njima se mahom dele pornografski video-snimci, ali i lični podaci prvenstveno bivših devojaka, a zatim i drugih žena. Administrator te mreže u Srbiji uhapšen je zbog sumnje da je izvršio krivično delo prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju.¹ Da bi se shvatile razmere ovog problema, važno je naglasiti da je samo jedna grupa – *EX YU Balkanska soba* imala oko 36.000 članova.

U maju ove godine, na aplikaciji „Telegram” ponovo je osvanula grupa u kojoj ljudi s Balkana dele intimne fotografije devojaka iz Srbije i okruženja. Pre Srbije, u martu 2019. jedna grupa na „Telegram” mreži u Severnoj Makedoniji objavila je na vrlo sličan način sadržaje devojaka i žena u pornografskom kontekstu. Nakon ovih dešavanja, aktivistkinje za ženska prava s Balkana, iz ukupno 139 organizacija civilnog društva, među kojima i organizacija „Atina”, solidarno su podržale sve žene žrtve digitalnog rodno zasnovanog nasilja, i tražile od relevantnih institucija da reaguju u skladu sa svojim obavezama i ovlašćenjima, te temeljno i blagovremeno istraže slučaj grupa na društvenoj mreži „Telegram” (kao što su: *Balkanska soba, Javna soba, GevelijaHub, Srpska soba, Smokva* itd.), kako bi počinioci bili kažnjeni, a žrtve

¹ <http://www.politika.co.rs/sr/clanak/474733/Hronika/U-Nisu-uhapsen-administrator-grupa-na-aplikaciji-Telegram>

zaštićene od dalje viktimizacije.² U međuvremenu, iz Hrvatske su stigle vesti da će osvetnička pornografija prvi put u toj državi biti zasebno krivično delo, definisano izmenama i dopunama Krivičnog zakona.³ Sud u Rumuniji presudio je u jednom slučaju⁴ da je impersonacija krivično delo. Presuda je proizašla iz slučaja muškarca osuđenog na tri godine i osam meseci zatvora zbog ucene, digitalne prevare i povrede privatnosti nastale objavljivanjem intimnih fotografija bivše devojke na društvenoj mreži i otvaranjem naloga na pornografskim sajtovima u njeno ime.

Zbog svega navedenog, jedan od prioriteta organizacije „Atina“ jeste da spreči da digitalne zloupotrebe postanu „nova normalnost“ i fenomen na koji će javnost, zbog njegove učestalosti, postati ravnodušna, pod parolom – ono što je virtualno manje je stvarno, a samim tim i manje važno.

Nova realnost: trećina žrtava trgovine ljudima vrbovana preko interneta

Veća upućenost ljudi na virtuelni svet i izolovanost zbog pandemije učinile su rizike od različitih oblika digitalnog nasilja mnogo izraženijim. Na to upućuje i analiza organizacije „Atina“ urađena za vreme pandemije izazvane koronavirusom, kada se veliki deo globalne komunikacije preselio u digitalni prostor, čime je, opravdano, dodatno povećana bojazan od nasilja i eksploatacije na internetu.

Trećina žrtava trgovine ljudima bila je vrbovana preko interneta – jedan je od zaključaka analize „Iza ekrana: Analiza zloupotreba žrtava trgovine ljudima u digitalnom okruženju“⁵ koju je objavilo Udruženje građana za borbu protiv trgovine ljudima i svih oblika rodno zasnovanog nasilja „Atina“.

Utvrđeno je da su pre, za vreme i nakon izlaska iz situacije trgovine ljudima, devojke i žene bile u velikoj meri izložene zloupotrebama u digitalnom okruženju.⁶ Tačnije, 42 odsto ispitanica pretrpelo je neki oblik digitalnog

² <http://www.atina.org.rs/sr/regionalno-saop%C5%A1tenje-aktivistkinja-i-organizacija-za-%C5%BEenska-prava-povodom-seksualnog-nasilja-na>

³ <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/novo-kazneno-djelo-u-hrvatskoj-zatvor-za-osvetnicku-objavu-seks-snimke-na-webu-20210526>

⁴ <http://www.atina.org.rs/sr/onlajn-impersonacija-je-krivi%C4%8Dno-delo-presudio-je-sud-u-rumuniji>

⁵ <http://www.atina.org.rs/sr/iza-ekrana-analiza-zloupotreba-%C5%BErtava-trgovine-ljudima-u-digitalnom-okru%C5%BEenju>

⁶ <http://www.atina.org.rs/sr/tipovi-zloupotreba-u-digitalnom-okru%C5%BEenju>

nasilja, kao što su sajberproganjanje, osvetničko objavljivanje eksplicitnog/pornografskog sadržaja, impersonacija, tj. lažno predstavljanje itd. U slučaju 31 odsto njih, takvi, relativno novi vidovi zloupotreba i zlostavljanja bili su korišćeni u svrhu vrbovanja ili eksploatacije, tj. direktno povezani sa situacijom trgovine ljudima.

Ova analiza zasnovana je na iskustvima 178 devojaka i žena koje su od 2015. do 2020. bile korisnice programa podrške i zaštite organizacije „Atina“, i pokazuje korelaciju između trgovine ljudima i digitalnog zlostavljanja, ali ukazuje i na nove oblike trafikinga. Ovoliki broj ispitanica, u oblasti zaštite žrtava trgovine ljudima, predstavlja izuzetno značajan uzorak, a takođe je važno naglasiti i da je proces prikupljanja podataka bio praćen izuzetnom motivisanošću ovih devojaka i žena da u njemu učestvuju. Ispitanički uzorak u ovoj analizi je reprezentativan⁷ u odnosu na ukupan broj identifikovanih žrtava trgovine ljudima u Republici Srbiji.

„Klasifikacija podtipova onlajn nasilja i zloupotreba menja se iz dana u dan jer je reč o relativno novom fenomenu, dok se rastom digitalnog prostora širi opseg nasilništva“⁸ objašnjava Jelena Hrnjak, programska menadžerka organizacije „Atina“. Pored toga što ova analiza ukazuje na visoku frekventnost nasilja u digitalnoj sferi, ona govori i o tome da je ovaj specifičan vid nasilja postao skoro neizostavan način prisile kojim se nasilnici i trgovci ljudima služe kako bi devojke i žene ucenjivali, pretili im, omalovažavali ih, neovlašćeno snimali ili distribuirali pornografski materijal čiji su akteri i deca. Od ukupnog broja ispitanica, pokazuje analiza organizacije „Atina“, 65 odsto bilo je izloženo „digitalnim“ pretnjama, najčešće u cilju promene ili povlačenja iskaza u krivično-pravnom postupku.

Digitalni zapis ostaje zauvek

„On je objavljivao moje polugole fotografije na „Fejsbuku“, a ja nisam mogla ništa da učinim povodom toga“, izjavila je jedna žrtva trgovine ljudima koja je u to vreme imala 18 godina, i utočište pronašla u skloništu koje vodi „Atina“. „Ljudi su komentarisali te objave, vređali me, nazivali me droljom, ali niko se nije zapitao kroz šta sam ja prolazila.“ Kada je prijavila slučaj policiji, kaže da su gledali fotografije i „smejali se“. „Kasnije, nakon što sam otišla kod ginekologa, odnela sam im lekarski izveštaj koji je potvrđivao da sam

⁷ U periodu od 2011. do kraja 2019, preteći statistiku Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima, podaci pokazuju da je ukupno, formalno identifikovana 641 žrtva; <http://www.centarzztlj.rs/>.

⁸ <http://www.atina.org.rs/sr/nova-realnos-sajber-zlostavljanje>

bila seksualno zlostavljana”, rekla je BIRN-u.⁹ „U jednom trenutku sam čak razmišljala da se ubijem ili da ubijem njega. Te fotografije su i dalje onlajn.”

Polovina intervjuisanih žrtava trgovine ljudima govori kako su počinioci posedovali sadržaje kojima su ih ucenjivali i primoravali na različite vrste eksploatacije – 29 odsto ispitanica kaže da im je bilo rečeno kako će eksplicitni sadržaj ili informacija o njima biti poslata članovima porodice, a 21 odsto njih bilo je suočeno s pretnjom da će biti osramoćene objavama na javnim portalima.

U analizi organizacije „Atina” naglašava se da je proganjanje jedan od najčešćih vidova zloupotreba u digitalnom okruženju, te da ga je iskusilo čak 55 odsto ispitanica. Ukazuje se da su proganjanje najčešće vršili poznanici, potom članovi porodica (23 odsto), a zatim partneri (18 odsto).

Čak 63 odsto ispitanica pretrpelo je zloupotrebu snimanjem i daljim distribuiranjem sadržaja bez saglasnosti. U najvećem broju slučajeva (64 odsto) radilo se o sadržaju s elementima pornografije.

Andrijana Radoičić Nedeljković, autorka pomenute analize, naglašava da je sa aspekta trajnosti „digitalno nasilje čak opasnije, budući da se osvetničko objavljivanje pornografskog sadržaja može proširiti poput požara na internetu. Tada nema sigurnog mesta za žrtve, one su u stalnom strahu da će biti pronađene, omalovažavane i povređene”. Takođe, „žene ne žele da istupaju javno jer ih javnost ne razume i obično ih osuđuje, a presuda javnosti može biti gora od svega što im se dogodilo u situaciji trgovine ljudima”, kaže Jelena Hrnjak, apelujući na institucije sistema da učine sve što je u njihovoj moći da spreče reviktimizaciju žrtava.

Društvo „krivi ženu”

Jedna od devojaka sa iskustvom trgovine ljudima izjavila je da društvo „uvek krivi ženu”.¹⁰

„Ona je odgovorna za maltretiranje, provocirala je, sama je to tražila... I ja sam krivila sebe za doživljeno onlajn zlostavljanje, ali imala sam sreće da imam podršku svoje porodice i da moj slučaj ne dospe u medije. Nažalost, mnoge žene su bez ikakve podrške.”

⁹ <https://balkaninsight.com/2020/11/11/analiza-naglasava-korelaciju-između-trgovine-ljudima-i-onlajn-zlostavljanja/?lang=sr>

¹⁰ <http://balkaninsight.com/2020/11/11/analiza-naglasava-korelaciju-između-trgovine-ljudima-i-onlajn-zlostavljanja/?lang=sr>

Sajber trgovina ljudima mora da se nađe u strateškim dokumentima vezanim za problem trgovine ljudima. Taj vid kriminala specifičan je po tome što „trgovci“ povezuju realni i virtuelni prostor, zlostavljajući i u jednom i u drugom. Dok se sve to dešava, i zvanično beležimo slučajeve u kojima se, za novčanu nadoknadu, kroz „sajberjazbine“ prenose scene seksualnog zlostavljanja dece.

Najviše je „nepoznatih osoba“ među počiniocima zloupotreba u digitalnom okruženju. To podrazumeva nekoga koga je žrtva prvi put „srela“, odnosno upoznala, putem interneta. Međutim, po njihovom svedočenju, proganjanje je najčešći oblik nasilja koje su doživele u digitalnom okruženju, dok je progonilac u većini slučajeva osoba koju je žrtva upoznala u realnom životu.

Rezultati istraživanja pokazuju da u pogledu počinitelja zloupotreba u digitalnom okruženju, dominira nasilje koje počine nepoznate osobe (40 odsto). Na drugom mestu, počinioci su bile osobe poznate žrtvi, poput partnera (20 odsto) i članova porodice. Posebno zabrinjava to što su ispitanice navodile da su i policijski službenici bili zlostavljači.

Uzevši sve ovo u obzir, kao i svakodnevna dešavanja, za organizaciju „Atina“ je od izuzetnog značaja da se čuje glas devojaka i žena sa iskustvom trgovine ljudima – i ne samo da se čuje već da se razume i uvaži. Zato je posebno važno naglasiti upravo ovu obećavajuću praksu, a to je da pandemija nije uspela da spreči da 178 devojaka i žena sa iskustvom trgovine ljudima da svoj doprinos u osvetljavanju problema nasilja u digitalnom okruženju.

Onlajn savetovanje sa žrtvama trgovine ljudima u vreme kovid pandemije

Tokom krize sve je veća ranjivost potencijalnih i postojećih žrtava trgovine ljudima. Nekoliko je razloga za uvećavanje faktora rizika: kontekst krize pogodniji je za trafikere, budući da se svi resursi društva usmeravaju na prevazilaženje krize, zatim unutrašnje kretanje stanovništva koje će se povećati zbog gubitka posla i traženja dodatnih resursa za život, mnoga deca će zbog opšteg siromaštva ostati bez neposredne brige roditelja/staratelja ili će biti privremeno odvojena od njih, što će ih učiniti mnogo ranjivijim.¹¹

Pandemija koja je promenila društveni kontekst izvesno će promeniti i načine eksploatacije te, primera radi, osobe koje su bile seksualno eksploatisane mogu biti eksploatisane onlajn ili u kući, i ostati nevidljive za širu okolinu. Žrtve nemaju isti pristup informacijama, niti mogu odlučivati o socijalnom distanciranju ili poštovanju mera uvedenih za sprečavanje širenja zaraze. Zbog donetih mera, moguće je da će i potražnja biti smanjena, što će dovesti do veće eksploatacije i nasilja kako bi trgovci ljudima osigurali jednak nivo profita.

Kao i u prethodnim krizama izazvanim ratovima, prirodnim katastrofama i društvenim potresima, od psihoterapije se tražilo da izađe iz kancelarija, savetovaništva, psihoterapijskih soba. Međutim, ono što je ova kriza zahtevala bilo je da se psihoterapija u potpunosti odrekne neposrednog kontakta i da pređe u prostor koji je pružao veću zdravstvenu bezbednost – u svet onlajn komunikacije.

Slobodno kretanje bilo je ograničeno, povremeno i u potpunosti zabranjeno. Potrebno je bilo naći nove i sigurne okvire savetodavnog i psihoterapijskog rada kako bi život i rad nastavili da teku. Sa psihoterapeutkinjom Tanjom Dobrić Brankov razgovarali smo o njenom iskustvu u Psihološkom savetovalištu organizacije „Atina“, u periodu vanrednog stanja i uopšte tokom pandemije.

¹¹ <https://rosanjose.iom.int/site/en/blog/why-has-vulnerability-victims-human-trafficking-increased-during-covid-19>

„Moj prvi osećaj kao psihoterapeutkinje bio je da je potrebno održavati kontakte i dobre odnose sa ženama i devojkicama koje su u potrebi. Na samom početku nisam imala jasnu ideju kako da to izvedemo. Vođena znanjem i iskustvom da ljudska potreba za pripadanjem, razumevanjem, sigurnošću, a potom i razgovorom i druženjem, neće nestati bez obzira na spoljna dešavanja, otvorila se prilika da nešto i promenimo. Bilo je potrebno naći nove puteve i mogućnosti za ostvarivanje kontakta. Drugi fizički i geografski prostor nije bilo moguće posetiti, a virtuelni/digitalni prostor ostao je otvoren, slobodan i spreman da primi sve nas sa svim gorućim ljudskim potrebama. Psihološki prostori premešteni su u nove okvire i oblike komunikacije, što je sa sobom donelo nove izazove, ali i prednosti.“ Međutim, psihološko savetovanje i psihoterapijski rad sa žrtvama trgovine ljudima koje su preživele traumatsko iskustvo, i u redovnim situacijama sa sobom nosi visok rizik retraumatizacije. Pandemija je, kao i zahtev za izolacijom, bila opravdan razlog za pojavu straha od trigerovanja i retraumatizacije, zbog čega je onlajn savetovanje zaživelo već u prvoj nedelji vanrednog stanja.

Sličnosti dešavanja tokom pandemije sa situacijom trgovine ljudima

Psihološki gledano, situacija pandemije i karantina u mnogo čemu podsećala je na situaciju u kojoj su se žrtve trgovine ljudima nalazile tokom eksploatacije.

Kristijan Eduardo i Šobana Pael u svom autorskom tekstu pod nazivom *Vodič za osobe koje su preživele seksualnu eksploataciju u periodu COVID-19 pandemije*, navode osam psiholoških prisila kojim se trgovci ljudima služe u periodu eksploatacije, koje pandemija može trigerovati i podstaći retraumatizaciju osobe.¹²

„Konstantne promene načina na koji naše zajednice reaguju na COVID-19 mogu podsećati na taktiku psihološke prisile koju koriste trgovci ljudima. Mnoge osobe koje su preživele trgovinu ljudima verovala su da ne mogu da izađu iz te situacije zbog emocionalnih, finansijskih i psiholoških barijera, ne fizičkih. Kao što Džudit Herman navodi u svojoj knjizi *Trauma i oporavak*: ‘Fizičke prepreke za beg su retke. U većini domova, čak i onih najopresivnijih, nema rešetaka na prozorima, nema ograda od bodljikave žice... Prepreke su uglavnom nevidljive. Ipak, one su izuzetno moćne! Nevidljive barijere socijalnog distanciranja mogu podsećati preživele na slična nevidljiva ograničenja koja su iskusile tokom situacije trgovine ljudima.“

¹² <https://sanctuaryforfamilies.org/trafficking-covid19/#threats>

Objašnjavajući dalje psihološke prisile, autori navode *izolaciju*, koja je česta u situacijama eksploatacije – kada je osoba izolovana od svoje mreže podrške, a koja postoji u situaciji pandemije, potom govore o *kontrolisanju stvarnosti*, koje se u situaciji pandemije ogleda u načinu na koji dobijamo informacije putem društvenih mreža i medija, te narativa koji svaka država kreira oko pandemije. Među psihološke prisile spadaju još *iscrpljivanje i pretnje* – konstantan stres zbog širenja virusa i opasnosti pandemije dovodi do opšte iscrpljenosti organizma, a pretnje o životnoj i bezbednosnoj ugroženosti, koje taj isti stres pojačavaju, dovode organizam u prolongirani odgovor na krizu koji neurobiološki utiče na opšte psihofizičko zdravlje.

S jedne strane, povremeni *trenuci nade*, a s druge *zastašivanje*, imitiraju situaciju bespomoćnosti u kojoj žrtva u potpunosti gubi kontrolu nad svojim životom i dešavanjima u njemu, te slika o sopstvenoj realnosti, a često i o sebi, zavisi od uticaja okoline/trgovca.

Ponižavanje i emocionalno zlostavljanje, kao i *nepredvidljiva očekivanja* takođe mogu evocirati situacije tokom eksploatacije. Osobe koje su i ranije bile marginalizovane, uključujući i žrtve trgovine ljudima, u velikoj meri su i u ovoj situaciji zdravstvene krize ostajale bez podrške zbog svojih individualnih karakteristika, kao što su rasa, rod, pol itd. Nepredvidljiva očekivanja o sopstvenoj budućnosti, konstantna neizvesnost, u mnogo čemu imitiraju situaciju eksploatacije.

Sve ove okolnosti sigurno će uticati i na psihološko stanje žrtava koje će, moguće, ostajati duže u situaciji eksploatacije kako zbog straha za sopstvenu egzistenciju, tako i zbog manjih mogućnosti pristupa službama pomoći i podrške.

Kako smo premostile digitalni jaz?

Mnogi simptomi s kojima se žrtve trgovine ljudima suočavaju nakon situacije eksploatacije, a odnose se na psihološko stanje, jesu nesanica, anksioznost, depresija i fobije. Svi navedeni simptomi su se pojačali s početkom pandemije, a kod osoba koje ih nisu iskusile neposredno nakon izlaska iz situacije trafikinga javile su se po prvi put.

Pored postojećih simptoma, neke od žena i devojčica imale su i klinička psihijatrijska stanja koja su zahtevala i tretman specijaliste, farmakoterapiju i bolničke uslove. Kako je čitav zdravstveni sistem bio usmeren na jednu bolest, mnogim ženama i devojčicama psihološko savetovanje bilo je jedini izvor podrške u emotivnom i psihičkom smislu.

Zbog svih predvidivih, ali i onih nepredvidivih posledica po mentalno zdravlje žena i devojčica žrtava trgovine ljudima, bilo je važno uspostaviti mrežu podrške koja će biti dostupna svima njima, gde god se nalazile.

Onlajn svet je otvorio sve granice koje su u fizičkom prostoru bile zatvorene, i ta činjenica je sa sobom donela mnoge rizike, ali i prednosti.

„Prednosti koje je pandemija donela na prvom mestu ogledale su se u većoj dostupnosti ove usluge. Kako je onlajn savetovalište postalo dostupno svakoj osobi koja poseduje uređaj za komunikaciju, tako je savetovalište organizacije „Atina” počelo da postoji u svakom mestu u Srbiji, ali i van granica naše zemlje. U trenutku kada je bilo nemoguće izaći iz kuće, psihološka podrška je postojala u svakom mestu u kom su se nalazile žene i devojčice koje učestvuju u programima organizacije „Atina”, navodi Andrijana Radoičić Nedeljković, koordinatorka programa direktne podrške u „Atini”.

Tanja Dobrić Brankov dodaje da je još jedna od prednosti to što onlajn prostor ima znatno manje ograničenja od fizičkog: „Savetovanje je zadržalo svoju formu u vidu istog trajanja kao i kada se sprovodi u fizičkom prostoru. Još jedna od prednosti je ta što su potreba i motivisanost da se dobije neophodna psihološka podrška, rezultirale razvijanjem i unapređivanjem digitalne pismenosti kod nekih žena. Ovladavanje različitim aplikacijama, učestvovanje u onlajn savetovanju, obezbedilo je sigurno učešće žena i devojčica u tada dominantnoj globalnoj komunikaciji, jer su one stekle neophodna znanja i veštine za onlajn komunikaciju”.

Kao i svaka kriza u društvu, i ova je produbila socijalne razlike, a nejednak pristup informacijama zbog nepismenosti, bilo informatičke ili jezičke, pretio je da ugrozi i zdravstveno stanje, bezbednost ali i socijalnu povezanost čitavih grupa ljudi.

„Svest o tome da će izazov digitalne komunikacije za neke od žena i devojaka predstavljati i kamen spoticanja, ali i mesto odustajanja, učinila je da se par susreta iskoristi isključivo za prilagođavanje na digitalnu komunikaciju i učenje o načinima na koji se različite aplikacije koriste. Ova situacija je pored edukativnog, predstavljala i psihološki rad, jer se osoba nalazi u novoj životnoj situaciji koja od nje zahteva savladavanje osnovne digitalne pismenosti, ali u tom procesu učenja nečeg novog pokazuju se i razvijaju dobri kapaciteti prilagođavanja, snage i sposobnost adaptacije”, navodi Dobrić Brankov, pa dodaje da budući da smo „učeni da prvo sagledavamo snage i prednosti, kao kapacitet za prevazilaženje kriza, kako individualnih tako i ove globalne, onlajn savetovalište organizacije „Atina” nije zanemarilo ni izazove ovakvog načina savetovanja.”

Svi izazovi koji su se mogli pretpostaviti, kao i oni koji su uočeni tokom samog rada, predstavljaju potencijal za razvoj ove usluge i njeno prilagođavanje potrebama korisnika.

„Pokazalo se da su teškoće tehničke prirode jedan od većih izazova: nisu sve žene i devojčice imale mogućnosti i resurse za onlajn komunikaciju, čak i one koje su imale telefone ili druge mogućnosti, uglavnom se tu radilo o starijim uređajima, s brojnim kvarovima i slično. Neke od korisnica nisu imale internet ili je veza bila krajnje nestabilna, zatim delile su telefone s decom ili partnerima, ili je prostor u kom boravi porodica jednostavno bio uvek pun ljudi, tako da nije postojala mogućnost da se osoba osami čak ni u trajanju jednog savetovanja”, uočava psihoterapeutkinja „Atine”. „Pored tehničkih izazova, postojali su i oni dublji i teži za prevazilaženje, strah i svest o tome da neće sve osobe moći da se povežu i ostvare poverenje sa savetnicom, što se u nekim situacijama i obistinilo. Poznajući značaj neposrednog ljudskog kontakta s drugom osobom, toplinu, energiju i neverbalnu komunikaciju koju on donosi u procesu pružanja psihološke podrške, onlajn prostor je izgledao na momente kao udaljen, hladan i sterilan. S mnogim ženama i devojkaama koje su osetile ove teškoće, savetovanje je nastavljeno odmah po ukidanju vanrednih mera, licem u lice u okviru prostorija Savetovaništa.”

Iskustvo nasilja koje su žene i devojke imale, odnosno sredstva kojim je nasilje izvršeno, razmatrano je kao poseban izazov. Dalje, svest o tome da su neke žene i devojke ucenjivane, snimane i na taj način eksploatisane zahtevala je od terapeutkinje da zadobije poverenje i objasni da se pravila poverljivosti i privatnosti koja važe u fizičkom prostoru u potpunosti prenose i u onlajn prostor.

Direktan kontakt dugo nije bio ohrabrivan, čak i kada je prošao period u kom je bio potpuno zabranjen. Obazriv povratak na neposredno savetovanje tokom čitave 2020. ali i tekuće godine, sve vreme sa sobom nosi i dodatnu brigu, a to je da li će se tim kontaktom preneti virus i da li će se ugroziti životi. Ova okolnost predstavljala je izazov s kojim se savetovanište nosi u paradoksalnoj borbi da pruži osobi sigurnost u psihološkom smislu, a da je ne ugrozi u zdravstvenom smislu.

„Biti u kontaktu i odnosu s drugima u vreme kriza od suštinskog je značaja za očuvanje mentalnog zdravlja i održavanje zadovoljavajućeg svakodnevnog funkcionisanja svake osobe koja je uključena u programe organizacije „Atina”, zaključuje Tanja Dobrić Brankov i podseća da je „metod psihoterapijskog rada ostao isti. Svaki korak se preduzima u najboljem interesu osobe s kojom se radi, uz korišćenje profesionalnih znanja i veština. Praktično iskustvo prenosi se i na onlajn savetovanje, što obezbeđuje stvaranje i održavanje poverenja i odnosa sa ženama i devojkaama. U psihoterapiji licem u lice neophodno je poštovanje ličnih kapaciteta i interesovanja svake osobe

za rešavanje vlastitih poteškoća i dilema, a isti principi važe i u onlajn psihološkom savetovanju žrtava trgovine ljudima.”

„Onlajn savetovalište je usluga koja će nastaviti da postoji i kada pandemiju budemo ostavili daleko iza sebe, uz konstantnu nadogradnju, unapređivanje i učenje, u stalnoj želji da budemo tamo gde su i žene s kojima radimo, da odgovorimo na njihove potrebe i budemo oslonac za prevazilaženje životnih teškoća”, navodi Radoičić Nedeljković.

Podaci organizacije „Atina” pokazuju da se opseg psihološkog savetovanja u periodu vanrednog stanja povećao za 30 odsto, te da je kroz savetovanje u prethodnih godinu dana prošlo više od 50 žena i devojčica.

Verujući u reči američkog psihologa i psihoterapeuta, egzistencijaliste Roloa Risa Meja da je svrha psihoterapije da oslobodi ljude, svrha uspostavljanja onlajn savetovališta i pobede nad granicama fizičkog prostora jeste da ženama i devojkaama s kojima radimo obezbedi prostor u kojem će nastaviti sa sopstvenim osvajanjem slobode.

Pisma žena migrantkinja i izbeglica iz izolacije

Tokom dugogodišnjeg rada s devojčicama, devojčkama i ženama sa iskustvom nasilja, iz organizacije „Atina“, koja pruža podršku žrtvama trgovine ljudima i svih oblika rodno zasnovanog nasilja, ističu da su kao jednu od najvećih prepreka u procesu reintegracije uočili osećaj izopštenosti iz društva, porodice; udaljenosti od sebe, kao i osećaj izolovanosti i nepripadanja svetu u kom se nalaze. Žene i devojčice, izbeglice i migrantkinje kroz učešće u programima koje „Atina“ sprovodi, a koji su osmišljeni i prilagođeni i ženama koje žive u uslovima azilnih i prihvatnih centara, govore za vreme pandemije o tome kako je biti na pola puta, u Srbiji, koja im je trenutno utočište. Takođe, neke od migrantkinja uspele su dobiti određeni oblik zaštite u Srbiji i započnu život van kampova.

Tokom poslednjih šest godina, otkad je izbegličko-migrantska kriza dobila na zamahu, vođeni su razgovori sa ženama i devojčicama na različite teme koje ih okupiraju. Početkom kovid pandemije, kada je osećaj izolovanosti postao prenaplašen, najviše smo razgovarali o tome kako prevazilaze osećaj izolacije i usamljenosti.

Kada je pandemija sa sobom donela globalnu izolaciju, otuđenost i udaljšavanje, vest o ulasku vojske u centre za azil i druge smeštaje u Srbiji namenjene izbeglicama i migrantima dodatno je podstakla osećaj neizvesnosti. Zatvaranjem kampova, a potom i čitave države, ograničavanjem kretanja i zabranom okupljanja, sve redovne aktivnosti organizacije „Atina“ morale su da se prilagode i pronađu nove načine za postizanje svoje svrhe, a to je kretanje prostora za žene u kojem će one moći da govore o svojim problemima, potrebama, osećanjima i da imaju prostor za sebe, bezbedan, siguran i razumevajući.

Mobilni tim „Atine“, koji je do izbijanja pandemije redovno posećivao kampove, ostao je u kontaktu sa ženama i devojčicama koje su svakodnevno javljale vesti iz prihvatnih i centara za azil, govoreći o svojim strahovima i brigama, ali i realnim problemima koji su se pojavili u takvim uslovima stanovanja. Upravo tako su i nastala *Pisma iz izolacije*, od ideje da se ženama i devojčkama otvori prostor da svojim otvorenim pismima govore o svim

izazovima, strahovima i iskustvu koje su proživele u društvima iz kojih su došle koja u svojoj osnovi upravo podrivaju društvenu i rodnu izolaciju, kao i ponovnom susretu sa izolacijom u kovidu. Ove četiri žene pisale su o tome kako su doživele sve ove promene, kako se to reflektovalo na njihovu situaciju i viđenje budućnosti. Iako su im, reklo bi se, pogledi na svet različiti, u zavisnosti od kulture iz koje potiču, ono što ih u vreme pandemije spaja jeste ženska perspektiva izazova.

Početak pandemije – život u izolaciji

„Baš uoči početka pandemije počela sam da živim sama, u svom stanu“, započinje svoju priču Bisa, dvadesetogodišnja devojkica iz Nigerije, pa nastavlja: „Imala sam svoj posao i stan, prethodno sam dobila azil i posle dužeg vremena počela sam da pravim planove za budućnost, a onda je počela pandemija. U izolaciji koja je došla zajedno s kovidom nije lako, zapravo je veoma teško. Nalazim se u novoj situaciji, nova sredina, sve mi je nepoznato, sama sam. Nisam pripremljena za ovo, u stvari niko nije bio pripremljen, ali meni se baš dosta stvari upravo tada desilo. Ne mogu napolje, ali shvatam da i ne želim napolje. Zabrinuta sam. Baš sam zabrinuta, za sebe, za zdravlje, ali i za posao. Kažu, sedi kod kuće, ne izlazi, ali nemam rešenje kako da platim stan, račune i hranu. Kada hoće da mi pomognu, kažu mi – ne brini, platićeš sledeći mesec, a meni to uliva još više nesigurnosti, jer ja tek ne znam kako ću sledećeg meseca, ni onog tamo, ni onog tamo, ako ovo potraje.“

„Želela sam slobodu, nešto što u svojoj zemlji kao žena nisam imala. Ovde sam pre svega tražila slobodu koju nisam imala tamo“, započinje svoje pismo Huma (25) iz Irana. „U Srbiji se moj život jeste promenio, ali ne mnogo pošto živim u kampu. Pre nego što je počela pandemija, želela sam da napustim kamp i živim u svom stanu, da pronađem posao i osetim slobodu, a onda je počeo karantin i sve se zaustavilo. Po dolasku u Srbiju, počela sam da učim stvari koje u svojoj zemlji nisam ni smela ni mogla. Počela sam da slikam, veoma su mi prijale sve aktivnosti van kampa, navikla sam da se krećem, odlazim u razne organizacije i učestvujem u aktivnostima koje oni sprovode, a sada toga nema. Zatvorena sam u kampu s različitim ljudima. Trudim se da i dalje održavam komunikaciju putem društvenih mreža i da dobijam sve informacije, zahvaljujući organizacijama koje nas nisu zaboravile. Međutim, veoma je teško, pogotovo s decom. Za našu decu nema onlajn škole, puna su energije zbog toga, dok su uslovi u kojima bismo mogli da im osmislimo dan ograničeni, a naravno da se to od žene i u ovim uslovima očekuje, da učini sve da život deluje normalno – da deca ne smetaju, da

brine o kući i da ona sama ne smeta, a ništa više nije normalno i ne znam da li će ponovo biti.”

Izolacija u izolaciji

„Nije bilo ovakve situacije ranije. Mislim da je ovo mnogo ozbiljnije sada, jer je ovaj problem zahvatio ceo svet. Nije samo u jednoj, dve zemlje, nego svuda, u celoj Evropi, Aziji, sada i u Africi. Mnogo ljudi umire, dosta ljudi ostaje bez posla. Baš je teško. Razmišljam i o tome kako će biti posle ovoga. Ništa više neće biti isto. Kako će me gledati ljudi u autobusu kada kinem, ja nisam osoba kojoj su i ranije govorili: ‘Nazdravlje!’, zamišljam kako li će biti sada, sigurno neće biti oduševljeni da ih zarazi migrantkinja!”, nastavlja Bisa, pa dodaje: „S druge strane, plašim se šta će biti sa mnom ako budem morala da idem kod lekara, jer za mene je svaki odlazak kod lekara do sada bio poduhvat, ne znam jezik, osoblje ne zna engleski, ne razume procedure, ne znaju ili mi negiraju pravo na zdravstvenu zaštitu. Do sada je uvek neko morao da ide sa mnom, a sada to nije dozvoljeno. Sve te misli mi unose još veći strah od bolesti”.

„Ovde mi sada Vlada i država kažu – ne izlazi napolje, a tamo (u Iranu) muž mi je govorio da ne izlazim napolje, tako da ipak nije isto”, počinje svoje pismo Gulzar (30) iz Irana. „Sada imam više obaveza u kući, češće spremam hranu, više sam u kuhinji i održavam kuću dok, s druge strane, moram da pomazem detetu oko domaćeg zadatka. Ponekad mi supruga pomaže, ali kada je bila normalna situacija (pre pandemije, u Srbiji), svi smo imali svoje obaveze pa smo se bolje međusobno pomagali. Sada više ja u kući radim. Mislim da je ova situacija donela ženama više obaveza, da moraju više da kuvaju, da spremaju, rad u kući pre svega, a pored toga da pomažu i deci. Znam da će ova situacija dovesti do većeg nasilja nad ženama, da će ga neke trpeti od svojih muževa. Često pomislim koliko mi je drago što smo uspeli da izađemo iz kampa pre nego što je počela pandemija. Život u kampu me je previše podsećao na život u Iranu. Imam dve prijateljice s kojima se čujem i rekle su mi da su uslovi postali još teži u kampu, da vojska čuva kampove kako ljudi ne bi izlazili i da organizacije zbog toga ne mogu da imaju aktivnosti u kampovima, međutim, ja mislim da to treba da se reši na drugačiji način jer ti ljudi ne mogu da budu zatvoreni i da se osećaju kao da su uhapšeni u kampu. To treba da bude drugačije organizovano – ili da im dozvole u nekom periodu da izađu malo napolje da se krecu. Mislim da to nije dobro za njih. Brinem se za sve ljude u kampovima.”

„Samo što sam počela da radim i došao je virus. Želim da idem na posao, želim da izlazim napolje, to mi je teže nego što je bilo pre koronavirusa”, piše Almani, samohrana majka iz Irana. „Obuzima me tuga kada sedim u

kući. Ne mogu mnogo da mu (sinu) pomognem oko učenja, to mi je isto teško, ne znam jezik, a on ne može u školu. Plašim se za njegovo obrazovanje. Razmišljam o ovom životu i životu u Iranu, i za mene ova situacija s koronavirusom ne može se, u psihološkom smislu, uporediti sa situacijom u Iranu. U fizičkom smislu, situacija je slična zbog toga što je ograničena sloboda kretanja, ali u psihičkom smislu ne bih ih poistovećivala. Bitna je razlika. Fizički, ponovo ne mogu da se krećem, ali sada ne može niko da se kreće, to više nije samo moj problem. Sećam se kako mi je ovde bilo čudno kada sam u 22 h napolju, a niko me ne gleda popreko i niko me ne osuđuje. Tamo nisam smela da budem napolju u 22 h, ne zato što će mi se nešto dogoditi, već zbog toga kako će me ljudi gledati, možda će mi neko reći nešto pogrdno, toga ovde nema. Lakše mi je kad znam da su to sada uslovi koji važe za sve ljude.”

Planiranje budućnosti

„Razmišljam o svim nejednakostima u društvu, to je poseban problem koji se otvara za vreme ove pandemije. Te razlike su sada još vidljivije, za sve žene u svetu, društvo koje ne podržava žene funkcioniše po muškim principima. Ženama je još teže, posebno ženama koje su same, ženama koje su same sa decom ili trudnim ženama. Svim ženama koje i bez ove situacije žive teško, sada je još teže i gore nego muškarcima. Mislim i o ženama koje sada rade kao doktorke, medicinske sestre, u prodavnicama, apotekama. Onda o ženama koje trpe ili strahuju od nasilja u porodici, sada kada možda i čitave porodice ne rade, nema novca i ako je bilo ranije problema u porodici, sada je samo još gore. Svakako mislim na žene koje su trpele nasilje a sada su ponovo same u kući s tim istim nasilnim čovekom u ovakvim uslovima. Svi smo uplašeni od ovog virusa i čitave situacije, ne možemo napolje, a koliko je tek strašno da ste i u kući svaki dan u riziku od nasilja. A svi te prvo pitaju da li imaš virus”, piše Bisa u svom otvorenom pismu.

„Ovo stanje s pandemijom, virusom, karantinom me je promenilo, dosta sam razmišljala o nekim stvarima o kojima ranije možda nisam. Čitala sam i potresla sam se zbog smrti studenta iz Najrobija. Studirao je medicinu u Beogradu, umro je zbog bolova u stomaku, živio je u Studentskom domu a niko od lekara nije hteo da ga primi – išao je u tri bolnice i nisu ga primili, i onda je umro. Nije imao koronavirus i ne zna se od čega je umro, a možda bi mu spasli život da su ga primili u bolnicu i pomogli mu. To su strašne stvari. On je stranac ovde isto kao i ja i to me mnogo plaši. Zato sam tužna. Mislila sam da će ovaj problem u kome smo svi zblížiti ljude, ali desilo se obrnuto. Ne pravim nikakve planove za budućnost, pravila sam ih pa se ovo desilo i od njih ništa, sve se poremetilo, sve je stalo. Razmišljam dan po dan. Dosta

zavisi od toga kako se osećam taj dan. Još uvek sam u strahu, u strahu i da izađem napolje. Velika je nesigurnost i neizvesnost da bih pravila bilo kakve planove. Ali svakako nastavljam dalje i nadam se dobrom. Trudim se da pozitivno razmišljam. I ponovo ću praviti planove!”, zaključuje svoje pismo Bisa. „Biću na poslu ponovo. Želim da učim srpski. Možda će ljudi posle ove situacije želeti da žive lepše i bolje jer ih je naterala da razmisle o tome šta nemaju. Mislim da je ova situacija odnela živote mnogih ljudi i da neko ko ti je možda bio drag više nije tu. Možda će to naterati ljude da budu malo ljubazniji jedni prema drugima. Predugo su ljudi naterani da sede u kući, jedu, spavaju, ali to nije život. Znam već dugo kako je kad ne možeš da zagriš dragu osobu, onda kada se sve ovo završi, možda će svi moći da shvate vrednost toga”, kaže još Almani.

„O budućnosti stalno mislim”, piše dalje Huma, „samo čekam da se ova situacija završi, pošto su granice sada skroz zatvorene i ne postoji mogućnost da se ide dalje. Želim novi život, želim da idem dalje, imam novu nadu za sve i želim da izgradim novi život, pre svega zbog svoje dece. Za mene je normalan život onaj u kom neću morati da donosim odluke ni za sebe ni za decu iz nužde, straha i prinude, već slobodno. Život u kom ću moći da radim i da deca idu u školu. Život u kom ću imati slobodu da živim kako ja želim i da ostvarim ciljeve koje želim. Mnogo sam naučila u ovim uslovima kampa i pandemije, shvatila sam kakav bolji život želim. Smatram da svaka osoba treba da nauči iz svake situacije šta želi bolje za sebe. Zbog načina života u Iranu, kulture i svega što sam preživela, mislim da sam dosta napredovala i da sam dosta toga naučila i o sebi i o životu, uspela sam i znam da ću i nadalje uspevati.”

„Želim da se vratim u normalan život, da radim, da imam aktivnosti koje volim, da više brinem o sebi, da normalno spavam i da se hranim, da mogu da imam fizičke aktivnosti. U suštini, želim da imam normalan život”, piše na kraju Gulzar. „Volela bih da ljudi u Srbiji pokušaju da shvate ko smo mi, ko su migranti – onaj ko je migrant, to je postao zato što je imao neki problem. Taj problem bio je toliko težak da ta osoba nije imala drugu opciju nego da napusti svoju zemlju, a niko ne želi da napusti svoj dom, život, zemlju. Žene kao ja i žene koje poznajem, morale su da odu jer nisu mogle da žive po pravilima koja su im se nametala. Izbeglištvo znači da, kada ne možeš da pronađeš ruku spasa u svojoj zemlji, onda tu ruku moraš da tražiš negde drugde, to je izbeglištvo.”

Odgovor organizacije „Atina“ na krizu izazvanu kovid pandemijom

Kovid pandemija pokazala je da život jedne žene žrtve nasilja, po mnogo čemu podseća na permanentnu vanrednu situaciju. Mnoge od žena sa ovim iskustvom, naročito žene žrtve trgovine ljudima, bile su i pre krize izazvane koronom socijalno izolovane. Sve one brige koje su ostali građani i građanke imali u kovidu, da li će imati dovoljno hrane, posla, slobode, za žrtve trgovine ljudima su se nažalost i obistinile.

Organizacija „Atina“, koja se bori protiv trgovine ljudima i svih oblika rodno zasnovanog nasilja, nije dozvolila da problem devojaka i žena sa iskustvom trgovine ljudima ostane u senci pandemije, već je na krizu izazvanu koronavirusom brzo odgovorila prilagođavajući se u hodu kako bi zadovoljila najvažnije potrebe žrtava.

Iskustvo organizacije „Atina“ iz proteklog perioda pokazuje da je kovid pandemija ogolila mnoge druge probleme u našem društvu i naučila nas da institucionalni odgovori u ovakvim situacijama sami po sebi nisu dovoljni, te da bez organizacija civilnog društva, naročito ženskih, više nego ikada pre, nije moguće adekvatno odgovoriti na kompleksne probleme; državne institucije u oblasti zaštite žrtava trgovine ljudima uspele su da za vreme kovida odgovore na svega 30 odsto potreba žrtava, dok su ostalih 70 odsto pokrile upravo organizacije civilnog društva. Razumljivo je da je odgovor sistema na kovid pandemiju bio pretežno zdravstveni, međutim, organizacije civilnog društva smatraju da je propuštena prilika da se sistem pobrine i otkloni posledice koje su nastupile po najsiromašnije i najugroženije kategorije stanovništva, među njima i za žrtve nasilja. Organizacije su inače iznele predlog da se (pored političkog i medicinskog) oformi i treći krizni štab pod nadležnošću države, koji bi se pobrinuo za sve one građanke i građane koji žive na ivici siromaštva, na marginama društva i koji su u socijalnoj potrebi. Nažalost, oni nisu došli na red i nastavili su i u pandemiji da žive pored nas, a ne sa nama.

Kad se pandemija smiri, tek će nastupiti problemi za žrtve nasilja

Iako zvanična državna statistika kaže da se broj prijava slučajeva nasilja nad ženama tokom kovida smanjio, to uopšte ne znači da je nasilja bilo manje. Iskustvo organizacije „Atina“ govori da će problemi tek početi da narastaju nakon što se pandemija smiri. Organizacija „Atina“ je nekoliko meseci od izbijanja pandemije intervjuisanjem 36 žena žrtava trgovine ljudima napravila procenu njihovog stanja i potreba i kreirala neke od parametara potrebnih da bi se žrtvama adekvatno pomoglo. „Ne možemo čekati da žrtva zatraži pomoć da bismo reagovali, da bismo uopšte priznali da postoji problem. Nažalost, dominantna paradigma, kada se radi o žrtvama svih vrsta nasilja, jeste i dalje ona koju oblikuje pitanje da li žrtve dobijaju pomoć i podršku ukoliko ih zatraže, umesto da se postavi pitanje da li se pomoć žrtvama dovoljno nudi i da li podrška uopšte dolazi ka njima.

Žene koje su počele samostalno da zarađuju, i koje su pronašle poslove i pre kovida, koje su se oslanjale na same sebe, ovom krizom su izgubile samostalnost. Velika većina njih ostala je bez posla i bez vidljivih izgleda da po izlasku iz krize nađe novi posao“, navodi Jelena Hrnjak, programska menadžerka organizacije „Atina“. „Mnoge od njih radile su neprijavljene ili u nadnici, pa ni pomoć države u vidu minimalne zarade nije stigla do njih“, dodaje ona, i kaže: „U prvoj nedelji pandemije, 31 odsto žena koje su imale iskustvo nasilja javilo je da je ostalo bez posla, u drugoj nedelji njih 55 odsto. U četvrtoj nedelji, 92 odsto ostalo je bez ikakvih primanja.“

Iskustvo organizacije „Atina“ govori da će problem tek nastupiti nakon što se pandemija smiri. Čini se izvesnim da će biti potrebno uložiti dodatne napore kako bi se obezbedila vidljivost svih žrtava trgovine ljudima, s obzirom na to koliko napora se već ulaže u postizanje njihove vidljivosti kako na tržištu rada, tako i u pristupu drugim pravima koje žrtvama trgovine ljudima pripadaju, a koja im često nisu dostupna. Nakon svakog kriznog perioda, nekim ljudima treba više vremena da stanu na svoje noge, pa su tako i žrtve trgovine ljudima često u poziciji da im treba više vremena i podrške da bi se oslonile na sopstvene kapacitete; međutim, s druge strane, budući da su preživle mnogo toga, one su i snažne na načine na koje jedna osoba i ne zna da može biti snažna. Uloga „Atine“ je da im tu snagu pokaže i da ih stalno na nju podseća, kao i da bude tu za njih.

Ako je ova pandemija išta pokazala, to je da ljudska prava i ženska prava moraju iznova da se osvajaju i da se ništa ne podrazumeva. Hrnjak podvlači da nasilje ne prestaje niti jenjava, da je „more žena u Srbiji koje trpe nasilje“, te da nasilje nije prošlo ni u kovidu. „Pandemija je ogolila položaj žene žrtve nasilja u našoj državi, društvu, izložila ju je dodatnim rizicima i izazovima i ostavila mnoge i duboke posledice po njeno socijalno uključivanje“, kaže

ona. „Atina“ je, međutim, morala da nađe načina da pomogne ovim ženama. „Organizacija „Atina“ vodi i licenciranu uslugu stanovanja uz podršku, i dnevni centar namenjen ženama i devojčicama žrtvama trgovine ljudima, i ove usluge morale su da se organizuju i održe i u pandemiji. Pored toga, „Atina“ obezbeđuje podršku i smeštaj migrantkinjama, žrtvama rodno zasnovanog nasilja, i to je takođe nastavljeno tokom pandemije. Naučili smo da onlajn usluge, koje smo takođe počeli da pružamo, jesu nužne, ali ne i dovoljne i da ništa ne može da nadomesti direktni ljudski kontakt”, dodaje Jelena Hrnjak.

Izazovi u pružanju usluga žrtvama tokom pandemije

Kada govorimo o izazovima u pružanju usluga ovoj ranjivoj grupi tokom pandemije, tu se ističe problem prihvata žena žrtava u skloništa, jer nisu postojale sobe za samoizolaciju, dok žene bez potvrde da su kovid negativne nisu mogle biti primljene u sigurne kuće. S druge strane, državno prihvatilište za žrtve trgovine ljudima koje se i pre pandemije suočavalo s brojnim preprekama u radu i sa ograničenim funkcionalnim kapacitetima, tokom kovida je došlo u još nezavidniji položaj. U prvim mesecima pandemije, „Atina“ je morala da koristi svoj rezervni fond kako bi pomogla ženama u ovom skloništu koje je ostalo i bez hrane.¹³ U avgustu 2020, sve žene i deca iz ovog urgentnog skloništa upućene su na „Atinin“ program sigurnog smeštaja – stanovanje uz podršku,¹⁴ a državno sklonište je zatvoreno, što je dodatno povećalo pritisak na rad organizacije, ali i ograničilo mogućnost svim drugim žrtvama trgovine ljudima da koriste specijalizovanu uslugu urgentnog smeštaja.

Država, dakle, ne da nije povećala napore da odgovori na potrebe žrtava trgovine ljudima tokom pandemije, nego je i postojeće usluge limitirala ili ukinula, prebacujući odgovornost u velikoj meri na organizacije civilnog društva. Ovakva situacija dugoročno nije održiva i država bi morala da finansijski, ali i u svakom drugom pogledu, pomogne organizacijama koje pružaju specijalizovane usluge. „Država Srbija mora da počne da preuzima odgovornost i svoje obaveze prema svim ovim žrtvama. To treba da čini i finansijski ka programima podrške i licenciranim pružaocima usluga iz rediva organizacija civilnog društva koje i u vreme najvećih kriza ne ukidaju

¹³ <https://untf.unwomen.org/en/news-and-events/stories/2020/05/voices-from-the-ground-impact-of-covid19-on-violence-against-women>

¹⁴ Atina je 2018. godine licencirala ovu dugoročnu uslugu u okviru koje žene sa iskustvom trgovine ljudima rade na svom oporavku i ekonomskoj nezavisnosti. Na godišnjem nivou, uslugu koristi trećina identifikovanih žrtava trgovine ljudima u Srbiji.

svoje aktivnosti i efikasno adaptiraju programe prema potrebama žena i devojčica. Bez toga, mi kao društvo ne možemo da napravimo promenu", objasnila je Hrnjak.

Mere uvedene protiv širenja koronavirusa negativno su se odrazile na žrtve trgovine ljudima i stvorile nove izazove u radu s njima. Situacija izolacije stavila je žrtve trgovine ljudima u još teži položaj, jer im je sloboda ponovo ograničena. Usled ovakvih okolnosti, u pandemiji je došlo i do regresije i vraćanja žrtve na poziciju zavisnosti od drugih, kao i od programa podrške. Posebna bojazan tima „Atine“ odnosila se na rizik od retrafikovanja pojedinih žrtava trgovine ljudima, uzevši u obzir sve dostupne informacije s terena.

Kriza izazvana pandemijom je odložila, i u nekim slučajevima onemogućila, proces oporavka žrtava nasilja i trgovine ljudima. „Kriza je pokazala da nasilje ne prolazi, već da samo menja svoje oblik“, kazala je Hrnjak, govoreći o izazovima s kojima su se organizacije susretale tokom rada s korisnicama u periodu vanrednog stanja u Srbiji, problemima i načinima njihovog prevazilaženja.

Ona dodaje da žene, posebno u trenutnim okolnostima, iz brojnih razloga oklevaju da prijave nasilje. Posebno izazovno bilo je raditi sa ženama koje su bile u procesu izlaza iz nasilnih i eksploatatorskih odnosa; za mnoge od njih su planovi obraćanja nekom za pomoć ili prijavljivanja odloženi, dok su neke od njih govorile da će taj korak učiniti tek kada kriza prođe. „Ovaj proces je potpuno razumljiv, nama je to iskustvo doneo rad tokom izbegličke krize gde smo sretale žene koje su govorile da trpe nasilje i da planiraju da zatraže razvod ili pomoć, ali tek kad stignu u zemlju destinacije. Zapravo, ovo iskustvo nam je potvrdilo ono što smo i ranije znale, a to je da žrtve moraju da se osećaju sigurno da bi oporavak mogao uopšte da počne. Stanje potpune neizvesnosti i stalne pripravnosti je za mnoge od njih odložilo proces oporavka“, naglašava Jelena Hrnjak.

Sedam puta više poziva i pune sigurne kuće

„Atina“ je na svoj dežurni telefon u prvim mesecima krize primala sedam puta više poziva nego pre pandemije. Stotine žena sa čitave teritorije Srbije zvale su kako bi se informisale i potražile podršku, uglavnom iz medicinskih razloga, te urgentnih potreba za hranom ili higijenom. Većina njih tražila je informacije o suđenjima u predmetima koji su bili pritvorski.¹⁵

¹⁵ <http://www.atina.org.rs/sr/obe%C4%87avaju%C4%87e-prakse-za-vreme-kovid-pandemije-doneta-jedna-od-najve%C4%87ih-presuda-za-trgovinu-ljudima-u>

„U tri sigurne kuće koje vodimo, 80 odsto kapaciteta bilo je zauzeto; redovno smo obilazile i snabdevale potrebnim namirnicama žene i decu koja su tamo smeštena. Uspostavile smo i onlajn savetovanište¹⁶ sa psihološkinjama koje su dostupne devojkama i ženama koje se nalaze u državnom prihvatilištu i drugim ustanovama socijalne zaštite, kao i onima koje borave u svojim domovima i na drugim mestima“, rekla je Hrnjak govoreći o prvim mesecima pandemije. „Zbog svih ostalih žena koje nisu bile na smeštaju, zaposlene voditeljke slučaja imale su bojazan koliko će dugo trajati vanredno stanje i kako će ti novi uslovi uticati na kvalitet usluge koju „Atina“ pruža, kako će se odraziti na poverenje koje je ostvareno u odnosima, a takođe i kako će se osigurati da žrtve ostanu vidljive, ako se zna da su one i pre pandemije bile slabo vidljive.“

Žensko socijalno preduzetništvo je pravi recept za prevazilaženje posledica ove ali i svih drugih kriza

Socijalno preduzeće „Bagel Bejgl“ moralo je tokom kovid pandemije da promeni svoj biznis plan i počne sa dostavom bejgla na kućnu adresu kako bi ublažilo ekonomske posledice novonastale krize. Govoreći o njegovom opstanku tokom pandemije, Hrnjak navodi da se ono situaciji „prilagođavalo u hodu“.

„Svesne smo da će posle krize biti teško, verovatno teže nego ikad pre. Teže na drugačiji način, nama nepoznat. Ta neizvesnost je ono što plaši sve nas. S druge strane, mi u Srbiji stalno živimo neke početke, i ovo će biti jedna takva priča. De integro. Ponovo ispočetka“, rekla je Jelena Hrnjak, govoreći o načinu na koji će kriza izazvana kovid pandemijom uticati na osobe koje su preživele trgovinu ljudima, kao i na njihovu ekonomsku nezavisnost. „Nastavak ulaganja u žensko socijalno preduzetništvo pravi je recept za prevazilaženje posledica ove ali i svih drugih kriza“, dodaje ona i nastavlja: „Trebalo da izvučemo najbolje iz ove krize pošto je ona i svojevrsna kriza čovečanstva. Pored dezinfekcije ruku i prostora, čini mi se da je vreme da dezinfikujemo i misli i emocije. Znam da će žene naći način da se izbore, onako kako su one to uvek mogle i umele – herojski i sa osmehom“.

¹⁶ <http://www.atina.org.rs/sr/onlajn-savetovanje-sa-%C5%BErtvama-trgovine-ljudima-u-vreme-kovid-pandemije>

Novi rizici i porast onlajn seksualne eksploatacije

Iz organizacije „Atina“ skrenuli su pažnju da se postojeći pravni i institucionalni mehanizmi ni pre, a ni tokom pandemije, ne poštuju u odgovarajućoj meri, a da se proklamovana politika prevencije i suzbijanja trgovine ljudima ne ispunjava te ne daje rezultate.

Na ovo ukazuje procesuiranje slučajeva trgovine ljudima, odnosno loša praksa u vezi s prekvalifikacijom krivičnog dela, i to najčešće kada se radi o seksualnoj eksploataciji. Iskustva pokazuju da u gotovo devet od deset slučajeva dođe do prekvalifikacije, i blažeg kažnjavanja trgovaca ljudima, čime se počiniocima šalje pogrešna i afirmativna poruka.

Pored navedenog, situacija izazvana kovid pandemijom imala je dodatni negativan uticaj na položaj žrtava trgovine ljudima i ostavila brojne posledice na njih. U ovim okolnostima još je teži već neefikasan proces identifikacije žrtava, kao i dostupnost sistema podrške kako zdravstvenog, tako i socijalnog.

Ova situacija, videli smo, odražava se i na ekonomsku stabilnost i nezavisnost žrtava trgovine ljudima. Većina korisnica programa podrške koji pruža „Atina“ ostala je bez posla, što ih dovodi u situaciju ponovnog rizika, usporava njihov oporavak i dodatno otežava proces reintegracije.

U javnosti je počelo da se sve više govori i otkriva slučajeva onlajn nasilja¹⁷ kao i onlajn seksualne eksploatacije, koja posebno pogađa decu, što predstavlja još jedan važan segment u razumevanju ovog složenog fenomena.

Imajući u vidu ove nove rizike i evidentan porast onlajn nasilja i eksploatacije, Jelena Hrnjak zaključuje: „Kao sistem i kao društvo moramo da pokažemo nameru da učimo kako da brinemo jedni o drugima i to ne samo o onima koji su nam slični i koji nas okružuju već i o ljudima koji se nalaze u različitim životnim pozicijama, koji su u riziku od nasilja i eksploatacije i koji ga na kraju krajeva i trpe. To je naročito važno danas, kada to nasilje postaje manje uhvatljivo, kada se prenosi u onlajn prostor, gde je sužena mogućnost da se deluje i pomogne žrtvama. Sve ovo moramo imati u vidu kada kreiramo odgovor, a moramo, dakle, kreirati odgovor koji nije selektivan i koji ubraja sve članice i članove našeg društva. Moramo se, na kraju, zagledati i nad politikama koje kreiramo i preuzeti odgovornost kako svako od nas individualno, tako i kolektivno, kao čovečanstvo. S obzirom na to da smo mi sami odgovorni za ovu pandemiju, jer smo kovid izazvali svojim neodgovornim odnosom prema prirodi, njenim nečuvanjem, upravo mi smo odgovorni za to kako ćemo iz ove krize i izaći.“

¹⁷ <http://www.atina.org.rs/sr/devojke-i-%C5%BEene-sa-iskustvom-trgovine-ljudima-dale-dopri-nos-u-osvetljavanju-problema-nasilja>

**CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд**

364.65-058.64-055.2(497.11)
343.431(497.11)
616.98:578.834

ХРЊАК, Јелена, 1981-

Obećavajuće prakse u zaštiti žrtava trgovine ljudima za vreme covid pandemije / autorke Jelena Hrnjak, Andrijana Radoičić Nedeljković. - Beograd : Udruženje građana za borbu protiv trgovine ljudima i svih oblika nasilja nad ženama - "Atina", 2022 (Beograd : Standard 2). - 33 str. ; 24 cm

Tiraž 100. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-917209-9-5

1. Радоичић Недељковић, Андријана, 1992- [аутор]
а) Жртве трговине људима -- Жене -- Заштита -- Србија б) Ковид 19 -- Пандемија -- Жртве трговине људима

COBISS.SR-ID 81000201